

УДК 347.45/.47

Кульчій О. О.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський

університет економіки і торгівлі»

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ОBOB'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АВТОВЛАСНИКІВ**

**IMPROVING THE EFFICIENCY OF LEGAL REGULATION OF
CONTRACTUAL RELATIONS OF COMPULSORY LIABILITY
INSURANCE OF VEHICLE OWNERS**

Анотація

В статті проаналізовано правове регулювання договірних відносин обов'язкового страхування відповідальності автовласників та запропоновано напрями підвищення ефективності правового регулювання цих відносин.

Ключові слова: правове регулювання, договірні відносини, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Аннотация

В статье проведен анализ правового регулирования договорных отношений обязательного страхования ответственности автовладельцев и предложены направления повышения эффективности правового регулирования этих отношений.

Ключевые слова: правовое регулирования, договорные отношения, обязательное страхования гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств.

Summary

In the article the legal regulation of contractual relations of compulsory liability insurance of vehicle owners is considered, suggested ways to improve the efficiency of the legal regulation of such contractual relations.

Keywords: legal regulation, contractual relations, compulsory insurance of civil liability of vehicle owners.

Вступ. Правове регулювання договірних відносин обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (далі – ОСЦПВВНТЗ) є невід'ємною умовою їх подальшого розвитку. Взаємозв'язки між сторонами договору суттєво впливають на сучасний стан страхового ринку. У зв'язку із недосконалістю регулювання відносин, що виникають у сфері обов'язкового страхування відповідальності автовласників, постає питання щодо поняття ефективності правового регулювання, адже саме вона є головним показником рівня розвитку останнього.

Страхування цивільної відповідальності виступає об'єктом спеціальних досліджень сучасних українських та зарубіжних дослідників – П.С. Голуба, Н.М. Копилкової, О.С. Красільникової, К.Ю. Маслової, Л.М. Мельникової, В.М. Никифорака, О.О. Посох, Т.М. Рассолової, О.А. Файер та інших. У вітчизняній юридичній літературі рівень уваги до ОСЦПВВНТЗ не відповідає його ролі, значенню та перспективам розвитку. Практично немає комплексних теоретичних праць щодо правового регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ. Відсутність надійного механізму забезпечення інтересів учасників згаданих договірних відносин указує на неефективність їх правового регулювання, що свідчить про необхідність подальших теоретичних студій у цій сфері. Усе вищевказане свідчить про актуальність і важливість дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз правового регулювання договірних відносин обов'язкового страхування відповідальності

автовласників та напрацювання пропозицій щодо підвищення ефективності правового регулювання цих відносин.

Результати дослідження. Сьогодні проблема підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин, що складають предмет цивільного права, наголошує Н. Кузнецова, уявляється актуальною вже не лише цивілістам та правникам загалом, але й значно ширшому колу інтересантів. Вельми часто її актуальність випробовують на собі й пересічні громадяни [3, с. 3].

Ефективність правового регулювання відомий російський правознавець А. Малько визначає як співвідношення між результатом правового регулювання та метою, що стоїть перед ним [4, с. 732].

Українська дослідниця О. Мельник пропонує подібну, але більш деталізовану дефініцію. На її переконання ефективність правового регулювання є результативною характеристикою його дії, що свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми [2, с. 13].

На думку сучасної російської дослідниці А. Абрамової ефективність правового регулювання – це оціночна категорія, з допомогою якої визначається рівень функціональності механізму правового регулювання у динамічному стані [1, с. 9].

Таким чином, головним критерієм ефективності, на нашу думку, є здатність системи права та її елементів (зокрема й інститутів) виконувати покладені на них функції. Додаткові ознаки можуть бути спрямовані на визначення того, як вказані функції мають виконуватися.

Однак значно більше практичне значення, на нашу думку, має визначення не ознак, а чинників, що безпосередньо впливають на ефективність правового регулювання суспільних відносин. Адже їх урахування дасть можливість удосконалити правове регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ. Хоча навіть із наведених визначень можна зробити перший висновок – задля здійснення ефективного правового регулювання необхідна чітка постановка мети такого регулювання, якій буде приділено увагу нижче.

Кожен із згаданих науковців окрім поняття ефективності правового регулювання пропонував і бачення чинників, що її визначають. О. Малько пропонував три шляхи підвищення ефективності регулювання суспільних відносин: 1) удосконалення правотворчості; 2) удосконалення правозастосовної діяльності; 3) підвищення рівня правової культури суб'єктів права [4, с. 732].

Упорядкованість процесу правового регулювання також має прямий вплив на швидкість реалізації прав учасників договірних правовідносин ОСЦПВВНТЗ. На нашу думку, з метою покращення рівня упорядкованості у Цивільному процесуальному кодексі України слід передбачити статтю, що передбачатиме особливості розгляду цивільних позовів про відшкодування шкоди, заподіяної унаслідок ДТП. Зокрема, слід передбачити обов'язкове залучення страхової компанії (далі – СК) третьою особою на стороні відповідача (чи співвідповідачем), якщо відповідальність останнього на момент скоєння ДТП була застрахована.

Заслужує уваги ситуація, коли страхувальник згоден із вимогами потерпілої особи, готовий відшкодувати шкоду добровільно. Однак якщо він це зробить – фактично позбавляється страхового захисту, оскільки, з точки зору страховика, сприяє настанню страхового випадку. Такі дії страхувальником можуть бути вчинені лише за погодженням із СК. На нашу думку, з метою стимулювання страховика до компромісу судові витрати у разі програшу справи в суді слід покладати на нього в повному обсязі (за виключенням витрат страхувальника на юридичну допомогу).

Гнучкість механізму правового регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ, на нашу думку, тісно пов'язана з поєднанням у такому регулюванні засобів нормативного та індивідуального регулювання. Саме останнім належить найвизначніша роль у забезпеченні цього критерію ефективності. Слід визнати, що роль індивідуальних засобів регулювання у ОСЦПВВНТЗ на сьогодні є мінімальною і потребує посилення. Найбільш актуальним положенням договору ОСЦПВВНТЗ, що потребує індивідуального регулювання, на нашу думку, виступає термін його дії, розмір страхової суми,

відсоток цього ліміту, відведений на покриття моральної шкоди та система коригуючих коефіцієнтів до страхового платежу.

Привертає до себе увагу неоднозначне визначення кола суб'єктів, які зобов'язані страхувати свою цивільно-правову відповідальність, оскільки за нормами закону не підлягає реєстрації електротранспорт (тролейбуси, трамваї), можуть виникнути питання і щодо електромобілів, що вже необхідно вирішувати з огляду на технологічний прогрес у цій сфері. Однак ці проблеми не є критичними з огляду на можливість їх оперативного вирішення розпорядженнями Нацкомфінпослуг, якими встановлюються коригуючі коефіцієнти зокрема і за типом транспортного засобу. Складніше із транспортом, який не підлягає реєстрації у Державтоінспекції МВС України (наприклад, троллейбуси).

Однією із центральних постатей цивільних правовідносин з приводу ОСЦПВВНТЗ виступає потерпіла особа, адже саме для забезпечення її права на отримання відшкодування шкоди здійснюється укладення договорів ОСЦПВВНТЗ. Головним правом даної категорії осіб, яке визначає статус постраждалої особи як третьої особи, у конструкції договору на користь третіх осіб є право самостійної вимоги до боржника, яким у досліджуваних правовідносинах виступає страховик. За відсутності такого права була б реалізована дещо інша правова конструкція договору. Так, ознайомлення із правилами добровільного страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів кількох страхових компаній дає підстави стверджувати, що у них іноді реалізована інша правова конструкція – договір з виконанням третій особі. Головною відмінністю такого договору є відсутність у третьої особи права самостійної вимоги до СК. Таким правом у більшості досліджених випадків наділений лише страхувальник.

Тож договір ОСЦПВВНТЗ є цікавим прикладом утілення правової конструкції договору на користь третіх осіб, яка залишається в Україні відносно малодослідженою і потребує вдосконалення правового регулювання. Правове регулювання здійснюється головним чином через механізм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, саме цим воно відрізняється від

будь-якого іншого нормативного регулювання. Вказані права та обов'язки, кореспондуючи один одному в рамках певного правовідношення, і складають його юридичний зміст.

Відповідно, для з'ясування юридичного змісту договірних правовідносин, що виникають у процесі здійснення ОСЦПВВНТЗ, необхідно дослідити права та обов'язки всіх учасників досліджуваних правовідносин і, в першу чергу, з правами та обов'язками страхувальника. Їх закріплено як загальними нормативно-правовими актами, які регулюють правовідносини щодо страхування та договірні правовідносини загалом (Конституція України, ЦК України, ЗУ «Про страхування»), так і спеціальними актами (ЗУ «Про ОСЦПВВНТЗ», підзаконними нормативно-правовими актами, наприклад, Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про особливості укладання договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 27 жовтня 2011 року № 673).

Головними принципами удосконалення Закону «Про ОСЦПВВНТЗ» мають стати: комплексний характер змін, дотримання балансу між захистом прав та інтересів страхувальників та забезпеченням платоспроможності страховиків, які здійснюють даний вид страхування, зокрема, недопущення випадків страхового шахрайства, недопустимість обмеження договірної свободи щодо визначення змісту договору ОСЦПВВНТЗ. У протилежному випадку існує загроза втрати досліджуваним видом страхування цивільно-правового характеру.

Задля здійснення ефективного правового регулювання необхідна чітка постановка мети та завдань, обумовлених потребами та проблемами системи страхування в Україні. Ефективність правового регулювання забезпечують різноманітні чинники, які проаналізовані дослідниками як на теренах України, так і за кордоном. Проте між авторами різних концепцій немає суперечностей у баченні критеріїв ефективності – вони по-різному визначаються, мають неоднаковий рівень деталізації.

Відсутність радикальних перетворень, готовність законодавця реагувати на запити страхового співтовариства та страхувальників, про що свідчать неодноразові зміни до Закону та підзаконних нормативних актів, дозволяють зробити висновок, що регулювання ОСЦПВВНТЗ характеризується стійкістю та, водночас, мобільністю.

З метою розширення використання заохочень у правовому регулюванні договірних відносин ОСЦПВВНТЗ доцільно прагнути до запровадження вищого розміру базового страхового тарифу, при цьому збільшивши кількість понижуючих страхових коефіцієнтів. Слід приділити належну увагу порядку їх використання, адже нерідко бажання отримати нижчий страховий тариф або уникнути його підвищення спонукає страхувальників до вчинення правопорушень, надання неправдивої інформації страховикам.

Крім того, договір ОСЦПВВНТЗ має ряд особливостей, які дають підставу для виокремлення його з-поміж інших договорів на користь третіх осіб: третю особу неможливо визначити заздалегідь; право вимоги у потерпілої (третьої) особи виникає не виключно в результаті договору, а й унаслідок заподіяння шкоди; таке право виникає після настання страхового випадку, а не з моменту укладення договору; означений договір не призводить до збільшення майна третьої особи. Слід зауважити, що з точки зору теорії страхового права у договорі ОСЦПВВНТЗ можна виділити дві категорії третіх осіб, яких, з різною аргументацією, можна вважати вигодонабувачами. Це пов'язано з тим, що законодавство України допускає випадки страхування відповідальності за умови відсутності у страхувальника страхового інтересу. Відповідно, та особа, яка такий інтерес має може бути застрахована чужим коштом, що з позицій страхового права не завжди є виправданим. Крім того, така ситуація уможлиблює вчинення правопорушень чи зловживань.

Висновки. Однією із найбільш гострих проблем ОСЦПВВНТЗ є правопорушення, до вчинення яких можуть вдаватися всі учасники договірних відносин та їх представники. Дієвим заходом для перешкоджання таким неправомірним проявам може стати використання норм, з допомогою яких

здійснюється цивільно-правове регулювання договірних відносин ОСЦПВВНТЗ (передусім умови договору), та заходи, спрямовані на підвищення рівня правової свідомості і правової культури водіїв. До них слід віднести посилення договірної відповідальності за вчинення страхових правопорушень, причому не лише з боку страхувальника, але й з боку страховика, запровадження суттєво понижуючих рівень страхових премій коефіцієнтів до базового страхового платежу на тлі його підвищення у разі обладнання страхувальниками своїх ТЗ спеціальними технічними пристроями, що дозволять здійснювати контроль за дотриманням умов страхування, встановлювати обставини настання страхових випадків. Одним із способів протидії страховим правопорушенням також може стати врегулювання порядку виплати страхового відшкодування шляхом ускладнення їх використання на цілі, не пов'язані з їх призначенням. Однак у подібних заходах завжди необхідно дотримуватися балансу між прагненням протидіяти правопорушникам та неприпустимістю обмеження прав добросовісних вигодонабувачів.

Література:

1. Абрамова А. А. Эффективность механизма правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Абрамова Алина Александровна. – Красноярск, 2006. – 206 с.
2. Кузнецова Н. С. Гражданское право и гражданское законодательство Украины: пути развития и дальнейшего совершенствования / Н. С. Кузнецова // Актуальні проблеми цивільного права : Збірник наукових праць за результатами міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 13-14 травня 2011 року / Відповідальн. за вип. Р. О. Стефанчук. – Харків : [Б.в.], 2011. – С. 3-5.
3. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і

правових учень» / Мельник Олена Миколаївна; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2004. – 18 с.

4. Теория государства и права : Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб и доп. – М. : Юристь, 2002. – 776 с.